

Олексій Ляшенко

ПИТАННЯ АВТОНОМІЇ ЗАКАРПАТТЯ У ВИБОРЧИХ КАМПАНІЯХ 1994 — 2006 рр.

Крім апелювання до влади, важливим інструментом досягнення поставлених цілей є участь у владі, зокрема, й носіїв автономістських ідей або принаймні їх прихильників. У 1991 р. обрана ще в СРСР облрада спромоглася провести референдум про автономію Закарпаття. У 1994 р. відбулися перші парламентські і місцеві вибори вже незалежної України. Щоб успішно продовжувати справу автономії, її прихильникам слід було отримати представництво у вищому законодавчому органі країни. Від Закарпаття у 1994 р. обиралися депутати до Верховної Ради України у десяти одномандатних виборчих округах. З понад 150 кандидатів у народні депутати були й такі відомі у області особистості, як П. Кампов, М. Волощук, М. Товт та ін. Загалом же кандидати у народні депутати умовно поділялися на три групи: комуно-провладну, національно-демократичну і популістів. За національним складом із 154 кандидатів було 141 українець, 6 угорців, 4 росіян.

Однією з головних передвиборчих тем на Закарпатті було питання про особливий статус області. Бачення шляхів розв'язання проблеми у різних кандидатів було відмінним. Так, тодішній заступник голови обласної держадміністрації С. Устич пропагував ідею створення вільної економічної зони, відкидаючи при цьому звинувачення у сепаратизмі. Кандидат у народні депутати М. Товт виступав за федеративний устрій України, національно-культурну самоврядність та повну культурну автономію регіонів компактного проживання національних меншин. За федеративно-земельний устрій України виступав кандидат у депутати М. Данга. Всі троє були обрані до Верховної Ради України.

Виборче законодавство зразка 1994 р. дозволяло суміщувати статус народного депутата і депутата місцевої ради. Тому частина закарпатських політиків, уже обраних до Верховної Ради, взяла участь у місцевих виборах, що відбулися після парламентських. Кількість обласних депутатських мандатів порівняно із попереднім

складом облради скоротилася до 60. З них 54 були позапартійними, 4 представляли Республіканську партію, 1 — Християнсько-демократичну партію. 19 депутатів були переобрані із попереднього складу. Головою обласної ради Закарпаття було обрано С. Устича. Показовий факт — на одній з пресконференцій, присвячених результатам виборів, присутні словацькі журналісти поставили ряд питань щодо автономії. Втім чіткої відповіді від нового обласного керівництва вони не отримали.

Прийняття у 1997 р. Закону України «Про вибори народних депутатів України» стало вихідним моментом, який зумовив зростання кількості політичних партій. Законом встановлювалася змішана система виборів до Верховної Ради України, за якої половина складу парламенту обиралася за партійними списками. Якщо до цього часу політичні партії здійснювали порівняно незначний вплив на політичні процеси в державі, то відтепер роль партій певною мірою зростала. В Україні активізувався процес утворення загальноукраїнських партій, а також їх відділень у регіонах. Починаючи з 1998 р. у партійному будівництві активну участь почали брати представники бізнесу. Це, у свою чергу, зумовило посилення впливу особистісних і фінансово-економічних факторів. Основна функція виборчого процесу змістилася із ідеологічної площини у бік просування у владу або збереження у владі представників окремих малих і великих фінансово-політичних груп, які зазвичай знаходились у столиці. Слід відзначити, що партійні інтереси були зав'язані на забезпечення їх інтересів. Приклад Закарпаття у цьому сенсі є досить показовим.

Із середини 90-х років Закарпаття стає базовим регіоном для такої політичної сили, як СДПУ (о). 16 березня 1996 р. відбулась установча конференція Закарпатської обласної організації СДПУ (о), а 2 серпня 1996 р. її було зареєстровано. Станом на 1 січня 1998 р. партійні осередки СДПУ (о) були створені у всіх районах області, кількість членів цієї партії у Закарпатті становила 9,5 тис. чоловік. Головою обласної організації СДПУ (о) став Е.Ландовський, а його заступниками — Н. Шуфрич, П. Токар, І. Різак, В. Балоба. Бізнес-структури, пов'язані із СДПУ (о), а також заснований обраним до українського парламенту від Закарпаття В. Медведчуком Центр сприяння розвитку Закарпаття спрямували на вирішення різноманітних проблем області 13,8 млн. дол. Завдяки клопотанням особисто

В. Медведчука в Іршавському і Мукачівському районах було відремонтовано десятки дитсадків, шкіл та інших соціальних об'єктів. Крім авторитету В. Медведчука, на популярність СДПУ (о) працювала й обласна влада на чолі з тодішнім губернатором С. Устичем. Як результат — за СДПУ (о) у 1998 р. проголосувало 40% виборців області, а за мажоритарними округами до Верховної Ради України були обрані В. Медведчук, Г. Суркіс, Н. Шуфрич, В. Жердицький, М. Ковач. Мерами Ужгорода і Мукачєвого стали висуванці від СДПУ (о) І. Ратушняк та В. Балого. Всі вони, за винятком М. Ковача, були представниками великого бізнесу. Крім того, членами СДПУ (о) були 29 із 75 депутатів обласної ради.

Період 1998 — 2002 рр. характеризується процесом завершення поділу регіонів України на сфери впливу фінансово-промислових груп з політичними надбудовами-партіями. Характерною рисою регіонального політичного життя було виникнення певних квазіпартійних об'єднань, що підтримують владу. На Закарпатті таку функцію відігравав створений у грудні 2001 р. «Громадянський альянс Закарпаття». Загалом же до 2002 р. на Закарпатті сформувались чотири основні групи впливу:

1. Холдинг «Барва» (В. Балого, Д. Петьовка, В. Бєдь). Після виходу В. Балого із СДПУ (о) орієнтувався на виборчий блок В. Ющенко «Наша Україна»;

2. ЗОО СДПУ (о) (І. Різак, Н. Шуфрич, С. Бобик);

3. ГО «Громадянський альянс Закарпаття» (В. Гісем, В. Макиєнко, Г. Москаль, у 2002 р. — голова Закарпатської ОДА). Політичну підтримку об'єднанню надавали такі загальноукраїнські партії, як НДП, «Трудова Україна», АПУ;

4. Група «РіО» (С. Ратушняк, О. Антал). Політично зорієнтована на СДПУ (о).

Усі вони тією чи іншою мірою захищали політичні і ділові інтереси певних загальноукраїнських політичних сил. Основним сенсом їх діяльності була боротьба за так званий «адміністративний ресурс». Найбільш вдало з цим завданням впорався В. Балого, який після свого призначення головою обласної державної адміністрації розпочав «департизацію» органів обласної виконавчої влади, чим значно послабив позиції СДПУ (о). Це й засвідчили результати виборів: перемогу по Закарпаттю здобула «Наша Україна» (36,6%), а СДПУ (о) набрав лише 14,01% голосів закарпатців.

Описані вище процеси засвідчили, що Закарпаття було остаточно інкорпороване у загальноукраїнські політичні процеси. Питання русинської окремішності або автономії не цікавили жодну з провідних українських партій. Відтак активісти русинського руху опинилися на маргінесі політичного життя області.

У 2004 р. відбувалися чергові президентські вибори. Президентська кампанія проходила безпрецедентно напружено і брудно. Максимальне протистояння вилилось у «помаранчеву революцію». Під час кампанії команда В. Януковича для мобілізації свого електорату вдалася до закликів федералізації України. Для автономістів Закарпаття з'явилася реальна нагода домогтися свого. Та цього разу, попри надзвичайне загострення суспільно-політичної ситуації у краї, вектори автономістських настроїв розійшлися. Голоси різних русинських організацій розділилися майже діаметрально. Радикально налаштовані опинилися у меншості. Тон і зміст документів, ухвалених наприкінці 2004 р., дозволяє умовно розділити їхніх авторів на поміркованих і радикалів. До перших належать члени Ужгородського і Великоберезнянського товариств карпатських русинів, Ужгородського товариства ім. А. Духновича, товариства русинської інтелігенції Закарпаття. У їхній спільній заяві, прийнятій 8 грудня 2004 р., наголос робився на підтримці опозиційного кандидата В. Ющенка. Кількома днями раніше із документом, який свідчив про підтримку провладного В. Януковича, виступили лідери «радикалів» (Товариство Кирила і Мефодія, Союму підкарпатських русинів, організації «Підкарпатська Русь України», товариство ім. А. Духновича). Цю заяву планувалось озвучити на сумнозвісному з'їзді у Сіверодонецьку. «Поміркувані» засудили заяву «радикалів», водночас не відмовляючись від розгляду питання про надання області автономного статусу. До цього питання вони пропонували повернутися після обрання легітимного Президента і подолання політичної кризи.

Парламентські вибори 2006 р. стали своєрідним продовженням президентських 2004 р. Під час виборів до Верховної Ради України у 2006 р. конфігурація партійних блоків на Закарпатті була дещо іншою, ніж по Україні загалом. Зумовлено це рядом чинників. По-перше, на рівні області не були зареєстровані осередки політичних партій, які є блокуєтворюючими на загальнонаціональному рівні. По-друге, політичні партії, які

утворили виборчі блоки на загальноукраїнському рівні, не мали партійної структури в Закарпатті, а отже, були маловпливовими і непомітними у політичному житті краю. По-третє, керівники деяких обласних осередків політичних партій діяли врозрив з центральним керівництвом (наприклад, УРП «Собор»). По-четверте, обласні осередки деяких партій були нелегітимними після проведення звітновибірчих конференцій напередодні виборів з порушенням чинного законодавства (наприклад, НРУ). По-п'яте, обласні осередки деяких партій не змогли внаслідок різних причин підписати угоди про створення відповідних блоків (наприклад, ГП «Пора» і Партія Реформи і Порядок).

Як показують результати голосування, у 2006 р. представники різних територіальних громад Закарпатської області продемонстрували різні електоральні симпатії (див. Додаток). Закарпаття стало однією з трьох областей, де на виборах до Верховної Ради України у 2006 р. переміг Народний союз «Наша Україна» (НСНУ). НСНУ переміг у шести із тринадцяти районів: Великоберезнянському, Виноградівському, Іршавському, Міжгірському, Мукачівському та Рахівському, набравши там по 25-40% голосів. Тобто якоїсь територіальної залежності у симпатіях до НСНУ не відзначається. Та й усередині районів симпатії окремих сіл досить різні. У соціальній психології це називають мозаїчною свідомістю, яка характеризує дуже нестійкий інтерес, постійні вагання.

Партія регіонів посіла перше місце у південніших, притисянських районах: на Тячівщині (29,58%), Хустщині (33%), Берегівщині (21,62%). Симпатії тячівців до Партії регіонів певною мірою можна пояснити орієнтацією тячівських заробітчан на роботу у Росії. Ймовірно, саме обіцянки Партії регіонів забезпечити найкращі стосунки з Росією переконали мешканців Тячівського району.

Щодо територіальної громади Берегівського району, то, з огляду на особливість його етнічного складу, можемо припустити, що визначальним був етнополітичний компонент. Серед угорського населення району завжди були популярними ідеї створення національної автономії. Тому ймовірно, що у даному випадку спрацювали федералістські гасла Партії регіонів або мало місце голосування проти «Нашої України», яка під час кампанії намагалася зайняти нішу політичної сили національно-

демократичного спрямування. Крім того, населення Берегівщини орієнтоване на заробітки переважно в Угорщині й ніколи не було прихильним до лівих ідей, які пропагували інші проросійські партії: КПУ, ПСПУ.

У чотирьох північних, гірських районах (Воловецькому, Свалявському, Ужгородському, Перечинському) перемогу здобув БЮТ. Ці райони традиційно були найпроблемнішими у соціально-економічному відношенні (крім Ужгородщини, яка, навпаки, традиційно лідирувала, але завдяки своїй південній частині та тяжінню до обласного центру). Тому протестного електорату там не бракує.

Привертають увагу суттєві відмінності у настроях сусідніх і дуже схожих між собою районів. Скажімо, у більш глухому (в плані транспортних комунікацій) Міжгірському районі лідирує «Наша Україна», у сусідньому, більш розвинутому, Воловецькому — БЮТ. Скоріш за все це пояснюється якимись суто суб'єктивними причинами. Наприклад, уродженцем Міжгірщини є екс-банк'єр, а на час виборів — заступник міністра МНС — С. Аржевітін, котрий пройшов до парламенту, провівши активну кампанію на Закарпатті й, зокрема, на своїй малій батьківщині.

Суб'єктивним моментом пояснюються неоднакові результати виборів у сільських і міській територіальних громадах Хустського району. Городяни проголосували переважно за БЮТ (не останню роль у цьому зіграв приїзд до столиці Карпатської України 15 березня бютівців М. Томенка й В. Онопенка), мером обрали М. Джанду, котрий асоціюється з Українською Народною партією Ю. Костенка, а селяни віддали перевагу регіоналам.

Зрозуміло, що найбільше голосів «Нашій Україні» дали Мукачєво й Мукачівщина, де найміцніші позиції команди В. Балого. У селах результати більш провладні, у містах — трохи менше, але тенденція одна й та сама: на першому місці — НСНУ, на другому в районі — БЮТ (15,46%), а за ним — Партія регіонів (14,41%), а в місті навпаки — регіонали значно випередили бютівців. Цікаво, що саме в Мукачєві Блок «Не так!» (власне, СДПУ(о)) отримав чи не найбільший результат по області — 2,18%.

Парламентські симпатії ужгородської територіальної громади цілком зіставні з аналогічними у Києві. І у столиці країни, і у обласному центрі результат БЮТ приблизно вдвічі переважає НСНУ. Партія регіонів набрала практично однаково — 11,76% у Києві і 11,82% в Ужгороді. Таким чином, підтверджується

колись висловлене В. Піпашем зауваження, що Закарпаття є Україною в мініатюрі — зі своїм Києвом (Ужгородом), своєю Галичиною (Рахівщиною), Кримом (Берегівщиною).

Вибори 2006 р. показали, що досить високих показників досяг рівень самоорганізації етнічних спільнот. Показовим у цьому контексті є успіх на виборах до обласної та районних рад Закарпаття двох угорських партій. Так, Партія угорців України (ПУУ) отримала 5 мандатів до обласної ради, 7 мандатів до Ужгородської, 11 — до Виноградівської, 4 — до Мукачівської, 27 — до Берегівської районних рад, 3 — до Виноградівської, 2 — до Мукачівської, 4 — до Чопської, 3 — до Тячівської, 8 — до Берегівської міських рад (всього 71 депутатський мандат). Демократична партія угорців України (ДПУУ) отримала 4 мандати до обласної ради, 5 — до Ужгородської, 6 — до Виноградівської, 25 — до Берегівської районних рад, 3 — до Тячівської та 6 — до Берегівської міських рад (всього 45 депутатських мандатів). Таким чином, угорська меншина в Закарпатті буде гідно представлена в місцевих органах влади в місцях компактного проживання угорців.

Вибори також показали, що ПУУ має вищий рейтинг серед закарпатських угорців, ніж ДПУУ. Це зумовлено тим, що Товариство угорської культури Закарпаття, голова якого М. Ковач очолив Партію угорців України, було утворено в 1989 році і тривалий час вважалось одним із найпотужніших національно-культурних товариств області і України. По-друге, Демократичну партію угорців очолює І.Гайдош, якому угорці довіряють менше, ніж лідеру ПУУ М. Ковачу. Хоча слід відзначити, що І. Гайдош переміг на виборах мера м. Берегове. Успіх угорських партій на виборах до місцевих рад може набути суттєвого резонансу в Україні, і вже на майбутніх парламентських і місцевих виборах інтереси національних меншин України будуть представляти ряд політичних партій. Так, представники румунської національної меншини Закарпаття вже заявили про необхідність створення на всеукраїнському рівні політичної партії, яка б представляла інтереси румун в органах влади.

Від Закарпаття до українського парламенту за результатами виборів потрапили лише чотири депутати: Е. Матвійчук (Партія регіонів), О. Кеменяш (БЮТ), О. Ледида (Партія регіонів), І. Кріль (Блок «Наша Україна»). Крім того, як показали вибори 2006 р., досить високих показників досяг рівень самоорганізації етніч-

них спільнот. Слід відзначити успіх на виборах до обласної та районної рад Закарпаття двох угорських партій: Партії угорців України (ПУУ) і Демократичної партії угорців України (ДПУУ). Натомість русинські організації залишилися практично осторонь виборчого процесу. В обласній раді до коаліції більшості увійшла Партія регіонів, яка отримала керівництво над важливими депутатськими комісіями.

Однак в умовах загальноукраїнської політичної кризи, коли в державі відбувається так зване «перетягування повноважень» різними гілками влади, русинським ідеологам вдалося реалізувати одну зі своїх цілей. 7 березня сесією Закарпатської обласної ради було ухвалено рішення про внесення національності «русин» до переліку національностей Закарпатської області. За це рішення проголосував 71 депутат із 75. Головним ініціатором цього кроку облради став відомий громадський діяч Євген Жупан, який є депутатом облради п'яти останніх скликань (цього разу від блоку «Наша Україна»). Він і ще декілька членів облради, що називають себе русинами, робили спробу проведення такого рішення і раніше — в 1992, 1996 і 2006 роках. Головним аргументом в ухваленні цього рішення було те, що понад 10 тис. закарпатців під час останнього перепису населення назвалися русинами.

Показово, що рішення Закарпатської облради вітали головний кримський комуніст Л.Грач та керівник українського філіалу Інституту країн СНД В. Корнілов. Натомість О. Майборода вважає ініціативу закарпатських русинів політичною спекуляцією: «В українській народності є так звані субетноси, такі як лемки, бойки, гуцули. Русини — це теж субетнос, але вони намагаються довести, що вони окрема нація. У 2001 р., коли був перепис населення, практично всі закарпатці назвали себе українцями, і серед них тільки 10 тис. назвали себе русинами. При цьому ще невідомо, чи вважають вони себе русинами, або русинами і українцями одночасно. Це просто політична спекуляція на ґрунті подвійної ідентифікації. З економічної точки зору це вигідно місцевим властям, для яких це інструмент для отримання контролю над ресурсами регіону. Адже якщо виділити жителів Закарпаття в окремий етнос, то можна вимагати особливі привілеї і статус для області». Також таке рішення облради може зіграти на користь деяких сил у Російській Федерації, які зацікавлені у створенні зони нестабільності на території України.

Додаток

**Електоральні уподобання населення Закарпатської області
За результатами виборів народних депутатів України
26 березня 2006 р. (ЦВК)***

Суб'єкти виборчого процесу	Україна	Закарпаття в цілому	м.Ужгород	м.Берегове	м.Мукачеве	м.Хуст	м.Чоп	Берегівський р-н	Великобережанський р-н	Виноградівський р-н	Воловецький р-н
Партія регіонів	32,14	18,65	11,85	21,98	21,48	17,98	16,28	21,64	11,89	16,04	14,77
БЮТ	22,29	20,29	32,38	18,95	16,39	26,21	14,98	10,98	22,52	18,58	30,46
НСНУ	13,95	25,79	18,35	17,51	27,38	21,02	18,27	18,55	25,53	29,42	20,43
СПУ	5,69	3,64	4,49	2,03	2,68	3,49	1,99	1,67	3,79	3,84	3,25
КПУ	3,66	1,26	1,68	2,33	2,12	1,62	2,71	1,23	1,45	1,15	0,85

Суб'єкти виборчого процесу	Україна	Закарпаття в цілому	Іршавський р-н	Міжгірський р-н	Мукачівський р-н	Перечинський р-н	Рахівський р-н	Свалявський р-н	Тячівський р-н	Ужгородський р-н	Хустський р-н
Партія регіонів	32,14	18,65	18,47	14,5	14,29	16,05	13,11	18,87	29,99	12,32	32,9
БЮТ	22,29	20,29	23,30	14,67	15,35	26,12	22,35	25,78	14,08	23,61	13,91
НСНУ	13,95	25,79	27,85	38,01	39,14	22,77	36,91	20,69	22,61	21,41	19,1
СПУ	5,69	3,64	4,94	3,47	1,78	3,68	1,94	6,98	4,32	3,09	4,66
КПУ	3,66	1,26	0,85	0,85	0,78	1,18	0,99	1,16	1,49	1,21	0,96

*Розраховано й складено за джерелом: Вибори народних депутатів України 26 березня 2006 року // <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/W6P001>; Вибори до Верховної Ради України 2006 року: Інформаційно-аналітичний збірник. У двох книгах. Книга 1 / Редкол. Я.В.Давидович (голова), М. І. Мельник, М. І. Ставнічук. — К.: Атака, 2006. — С. 443; 506-509; 560-563

¹ Висування завершено, реєстрація триває // Закарпатська правда. — 1994. — 29 січня.

² Кандидатів у депутати — 154 // Закарпатська правда. — 1994. — 19 лютого.

³ Ідея ВЕЗ живе, але не перемагає // Закарпатська правда. — 1994. — 5 лютого.

⁴ Можна й коротко // Закарпатська правда. — 1994. — 5 березня.

⁵ В «Уряді» — знайомі всі обличчя // Закарпатська правда. — 1994. — 23 серпня.

⁶ Закарпатська правда. — 1998. — 14 березня.

⁷ \$ 13,8 млн. інвестицій // Закарпатська правда. — 1998. — 7 лютого.

⁸ Колібаба А. Українське суспільство нині нагадує розбалансовану систему, яка не може функціонувати стабільно // Срібна земля. — 2002. — 18-24 квітня.

⁹ Закарпаття: вибори'98 // Закарпатська правда. — 1998. — 4 квітня.

¹⁰ Останець Ю. О. Регіональні особливості парламентських виборів 2002 р. в Закарпатській області // Науковий вісник УжНУ. — Серія «історія». — № 7. — 2002. — С.97.

¹¹ Черненко О. Готовність до боротьби // Український регіональний вісник. — 2001. — № 26. — С. 3-4.

¹² Там само.

¹³ Бедзір В. Автономізація відкладається // Україна і світ сьогодні. — 2004. — 18-24 грудня.

¹⁴ Особливості виборчої кампанії до місцевих органів влади в Закарпатті // http://www.cupol.lviv.ua/index.php?id=28&backPID=21&tt_news=20752&cHash=882426c072.

¹⁵ Федака С. Закарпаття зі своїм «Києвом» та «Галичиною» — це Україна в мініатюрі // <http://news.uzhgorod.ua/novosti/16266/>

¹⁶ <http://www.otechestvo.org.ua/main/20073/916.htm>

¹⁷ Закарпатские русины требуют национальности // <http://www.eizvestia.com/articles/43/0/11166/>